

IFJÚSÁGKUTATÁSOK SZERBIÁBAN

Bevezetés

E tanulmányban a szerbiai ifjúságkutatások közelmúltbeli történetét és jelenlegi kutatásokat tekintjük át, külön kitérve a vajdasági magyar fiatalokról szóló vizsgálatokra.

Az ifjúságkutatások Szerbiában, illetve Jugoszláviában a hatvanas évektől elsősorban a tüntető egyetemistákra és a lázadó értelmiségiekre, a kialakuló szubkultúrára, a munkanélküliségre és a külföldre távozó vendégmunkásokra fókuszáltak. A kilencvenes években ismét az ifjúság politikai szerepvállalásának kutatása vált központivá aktív, ellenzéki szerepük miatt, de a kábítószeresítés, az alkoholizmus, a háborúk okozta traumák, az értékrendszer megváltozása miatt is.

Az új évezredben is a főbb problémák a munkanélküliség, az elvándorlás, a drogozás, egyes fiatal csoportok politikai radikalizálódása lettek, illetve maradtak. Európa legtöbb országához képest Szerbia nem olyan előregedett, a fiatalok helyzete, akárcsak a Nyugat-Balkán többi országában, igen nehéz. A többség elgondolkodik az emigráláson, ugyanakkor paradox módon saját életükkel kapcsolatban inkább optimisták, mint a társadalom jövőjéről. A vajdasági magyar fiatalok helyzete, problémái nagyban hasonlatosak a szerb fiatalokéhoz. A kutatások az 1990-as évektől kezdve főleg anyaországi kezdeményezésre, a magyarországi vizsgálatok keretein belül folynak. Csak becsülni lehet, hogy 2010 óta hány fiatal hagyta el az országot az azóta könnyítetten megkapható magyar útlevél révén, s akik így az újabb helyi kutatásokban már nem jelennek meg. Vélhetően az iskolázottabb és vállalkozó, mobilisabb fiatalokról van szó, ami általában igaz lehet a szerbiai állampolgárokra is.

A korábbi szerbiai ifjúságkutatások

A 20. század második felében Jugoszláviában, illetve Szerbiában az erősen ideológiai (marxista) töltetű társadalomkutatás hamarosan a professzionalizálódás útjára lépett, így a szociológia sem számított burzsoá áltudománynak, mint más szocialista országokban.

A hatvanas évekig úgy tűnt, a fiatalság hatalmas potenciált jelent az eleve fejletlen, alapvetően mezőgazdasági jellegű, bár ekkor már erősen iparosodó Jugoszlá-

viában. Belgrád és Zágráb után más nagyvárosokban is megnyíltak az egyetemek, főiskolák (így Vajdaságban Újvidéken, majd Szabadkán és másutt). Ám éppen a hatvanas években megjelenő, hatalmas méretű munkanélküliség (amit az állam részben úgy oldott meg, hogy a munkanélküliek, illetve szegények, köztük fiatalok tíz-, majd százezreit engedte ki Nyugatra vendégmunkásnak), az 1968-ban a Nyugatról „beszűrődő” egyetemista tüntetéssorozatok, az ifjúsági médiában megjelenő tabutémák, a fiatalok körében is megjelenő újnacionalizmusok is jelezték a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek, hogy a fiatalok kérdéseivel foglalkozni kell.

Egyfelől megjelentek a nyugati konzumformák, s ezek nyomában a fiatalok szubkulturális csoportjai, amelyek *ab ovo* a lázadás veszélyét jelentették a hatalom számára, de a már említett 68-as mozgalmak, ellenzéki értelmiségi csoportok is a figyelem középpontjába kerültek, utóbbiak esetében különösen a nacionalista, illetve annak bélyegzett csoportok. A kilencvenes években, majd az új évezredben a háború, a gazdasági válság miatt a fiatalok is súlyos helyzetbe kerültek, de az 1992-es, majd 1996/97-es egyetemistatüntetések, lázadások, majd az ebből kinövő Otpor (Ellenállás) nevű politikai mozgalom miatt kerültek a fiatalok ismét a társadalomkutatók érdeklődési körébe, mint azt látni fogjuk.

Alapadatok a szerbiai fiatalokról

Szerbiában utoljára 2011-ben tartottak népszámlálást, és az adatokból világosan látszik, milyen drasztikus mértékben esett vissza az utolsó húsz évben a fiatalok száma. Mivel a GeneZYs 2015 a 15–29 éveseket vizsgálta, s figyelembe vesszük, hogy a census óta eltelt öt-hat év, az alábbiakban a 10–14, 15–19 és 20–24 évesek adatait vizsgáljuk meg (a későbbi összehasonlításoknál is), hiszen egy mai szerbiai ifjúságkutatás alanyai ők lennének. Az 1991, 2001 és 2011-es népszámlálások adataira vetünk egy pillantást, hozzátéve, hogy az előző kettőben a koszovói albánok szinte száz százaléka bojkottálta a censust, 2011-ben pedig a tartomány már független állam volt, bár Szerbia nem ismerte el, ám az összeírást elvégezték a koszovói szerb enklávékban.

Szerbiának az utóbbi időkben a népszámlálások szerint tízévenként mintegy félmillióval kevesebb lakosa van, 2011-ben 7,18 millió.¹ Látványosan csökkent a fiatalok száma is 2001-hez képest: a 10–14 éveseké 528 ezerről 347 ezerre, a 15–19 éveseké 522 ezerről 402 ezerre, a 20–24 éveseké 504 ezerről 440 ezerre. Miután az EU 2009. december 19-étől eltörölte a Szerbia elleni vízumkényszert, és mivel éppen a fiatalok körében nagymértékű a migráció, ezért feltételezhetjük, hogy a valós adatok ma még rosszabbak. Ugyanakkor az is látható, hogy nem csak egyre kevesebb gyerek születik, de a fiatalok száma, illetve aránya is csökkent a szerbiai

¹ A 2011-es népszámlálás ide vonatkozó eredményeit lásd *Popis...* 2012.

társadalmon belül: húsz éve 19,7, tíz éve 18,7, most pedig 16,4 százalék. (Itt ismét hangsúlyozzuk, hogy a fent említett kohorszokat vettük alapul; Szerbiában állandó lakosként írják össze őket, nem tudva, közülük hányan élnek vagy tanulnak külföldön.) A korfa ilyen változása Európában vagy a régióban természetesen korántsem ismeretlen, de az elvándorlás mértéke miatt a helyzet még súlyosabbnak mondható.

Az elnéptelenedés elsősorban a falvakat sújtja, a nagyvárosok, elsősorban a főváros, Belgrád, illetve Vajdaság tartomány székvárosa, Újvidék mágnesként vonzza a fiatalokat, de nem csak tanulás céljából. Ugyanakkor egyes, nagyobb városokból, mint Szabadka – ahol számszerűleg a legtöbb magyar él a Vajdaságban – is emigrál a fiatalok jelentős száma. Mindezek számtalan új problémát vetnek fel, amelyek az ifjúságkutatás szempontjából relevánsak.

Nemzetközi összehasonlításban, a 2011-es népszámlálás szerint 2015-re vetítve a 15–29 évesek száma Szerbiában 1.322.201 fő volt, és a lakosság 21,07 százalékát tették ki. Az EU-tagállamokban ez az arány 18,7 százalék volt, ám a szerbiai 7 százalékponttal alacsonyabb a világtátlagnál.² Szerbia tehát a fiatalabb európai országok közé tartozik, ahol – legalábbis 2011-ben – a lakosság több, mint egyötöde tartozott a fiatalok közé, Ciprushoz, Szlovákiához, Máltához és Lengyelországhoz hasonlóan (az EU-tagállamok közül). Ám mindenütt megfigyelhető a csökkenés folyamata, ha a 10–14 éves kohorszra is ránézünk, így Szerbiában is.³

Az Eurostat 2013-as adatai szerint az oktatás terén Szerbia Európában a középmezőnyben van, ha a 25–29 éveseket vesszük, akikről feltételezzük, hogy befejezték tanulmányaikat. Így Szerbiában az általános iskolát elvégzők, illetve az azt el sem végzők aránya összesen 6,5%, a középiskolát 69,7%-uk végezte el, felsőfokú végzettséggel pedig 22,7%-uk bír. Ez utóbbi azonban meg sem közelíti a 30%-ot az olyan országokhoz képest, mint Dánia, Finnország, Franciaország, Írország, Nagy-Britannia, Izland vagy Litvánia.

A 15–29 évesek közt az inaktívak dominálnak, azok közt pedig, akik aktívak (tehát nem tanulnak), 38%-uk munkanélküli. Az Eurostat 2014-es, 15–24 évesekre vonatkozó összehasonlítása szerint a 47,1%-os szerbiai munkanélküliség a legmagasabbak közé tartozik, akárcsak Spanyol-, Görög-, Horvát- és Olaszországban, ahol e nemzedék minden második tagja volt ekkor munkanélküli.

Szerbiai ifjúságkutatások

A nyolcvanas évek második felében jelent meg a *Fiatalok és a politika. A jugoszláv ifjúság a politikai apátia és az autonóm politikai szubjektivitás között* című kötet, amelynek egyik tanulmánycíme is – *A fiatal generáció és a Kommunista Szövetség*

² Tomanović–Stanojević 2015: 9.

³ Lásd: Eurostat 2015 (az Eurostat többi adatai is itt olvashatók).

közti szakadék⁴ – jól jelezte, hogy Jugoszláviában nem csak nemzeti/vallási vonalak mentén hasad szét a társadalom, de illúzió (vagyis annak tünt), hogy a fiatalok bevonhatók a politikai életbe, megújítható a párt. A nyolcvanas évek végén azonban már nemcsak pártvonalon kutatták a fiatalok értékrendszerének változásait, hanem a tudományos-egyetemi kutatók is.⁵

Az 1990-es években olyan komplexebb problémák kapcsán folytak (ifjúság)kutatások, mint az elsősorban a nagyvárosokban megjelenő AIDS (erről már 1988-ban készült felmérés), illetve ezzel kapcsolatban a középiskolások és egyetemisták szexuális szokásai, a rizikófaktorok ismerete, a védekezésről, illetve a veszélyekről, a nemi betegségekről való tudás (erre utalnak a *Sociologija* és a *Sociološki pregled* című szakmai folyóiratok bibliográfiái). A problémakör összekapcsolódott a droghelyzettel, és a kérdés vizsgálata beleágyazódott a háború okozta válságba. Az egyik, empirikus felmérésen alapuló, 1998-as tanulmány⁶ fontos megállapítása a percepció és a valóság ellentmondásosságáról szól: a fiatalok ismerik a rizikófaktorokat, ám ha saját magukról van szó, nagy az önbizalmuk, és egyfajta hamis biztonságérzet figyelhető meg (például szóban preferálják a kondomot, ám ténylegesen alig használják).

Az tehát aligha állítható, hogy a társadalomkutatás elment volna a fiatalok mellett. A nyolcvanas évektől Jugoszláviában sorra jelentek meg a közvéleménykutatásokat is használó tanulmányok, könyvek az ország válságáról. Más kérdés, hogy a társadalomtudósok egy része a politikába, másik része a nemzetmentésbe, a nacionalista ideológia kidolgozásába és terjesztésébe vetette magát bele, mások ellenzékben politizáltak (egyik vezérük, a később, 2013-ban meggyilkolt kormányfő, Zoran Djindjić is szociológus volt). Ezzel párhuzamosan zajlott az egyetemi-tudományos élet átideologizálása, az intézmények megszállása és leépítése, nem kevesen emigráltak, ezért a civil szektor külföldi alapítványok segítségével igyekezett pótolni az űrt. Az ifjúságkutatás terén (is) az egyik legfontosabb támogató, illetve kiadó a Soros Alapítvány, amely 1994-től Nyílt Társadalomért Alap (Fond za Otvoreno Društvo) néven működött, továbbá a Helsinki Bizottság (Helsinški Odbor) volt. Utóbbi *Helsinki Füzetek* néven adott ki tanulmányokat, a minket most érdeklő témakörben többet is.

1992-ben, majd 1996–1997-ben a társadalmi-gazdasági válság kapcsán elsősorban a Belgrádban protestáló fiatalok kerültek a szociológiai elemzések középpontjába (róluk egyébként több tanulmánykötet is született). Hiszen indirekt módon ez választ adott arra a kérdésre, hogy az – idősebb – többség a nyomor és a háborúk ellenére miért is tart ki Slobodan Milošević rendszere mellett.⁷ Szerbia 1999-es bombázása után más városokban is egyetemistatüntetésekre került sor,

⁴ Tomašević 1988.

⁵ Pantić 1990.

⁶ Savin–Korać–Fajgelj 1998.

⁷ Kuzmanović 1993; Babović 1997; Milić–Čičkarić 1998; Milić–Čičkarić 1999.

megalakult az Otpor (Ellenállás) nevű mozgalom, amelyet éppen e demonstrációk szervezői alapítottak meg. Az események azonban oly gyorsan pörögtek, hogy például amikor Vladimir Ilić, a nagybecskereki A Civil Társadalom Fejlesztésért Központ kutatója azt vizsgálta, hogyan viszonyulnak a fiatalok a Nyugathoz (a NATO-bombázás miatt ekkortájt igen nagy volt a Nyugat-ellenesség), illetve a fiatal generáció miképpen lehetne a változások főszereplője, s mire a kötet megjelent, a rendszer már megbukott.⁸ Ettől függetlenül ezek az értékvizsgálatok ma is aktuálisak, hiszen az újabb kutatások is a fiatalok erős idegenellenességét jelzik (elsősorban az albánok, bosnyákok/muzulmánok, romák, de például Amerika tekintetében is). A konspiratív, földalatti módon működő Ellenállás sem került el a kutatók figyelmét.⁹ A 2000-es években az ifjúságkutatás elsősorban Ljiljana Čičkarićhoz, a belgrádi Szociológiai Kutatások Központja (Institut za sociološka istraživanja, Beograd) munkatársához köthető, aki több tanulmányt is írt a szerbiai fiatalokról, egyetemistákról, elsősorban politikai kultúrájukat, aktivitásukat, a társadalmi változások és a nemzedéki politikai kapcsolatokat, a családi szocializáció és a fiatalok politikai participációjának kapcsolódási pontjait vizsgálva.¹⁰

Elméleti jellegű munkák is megjelentek. Todor Kuljić *Nemzedékszociológia* című könyvében a generációkat vizsgálja szociológiai szempontból, nemzetközi elméleti perspektívából, de kitér a jugoszlávai/szerbiai társadalomtörténeti aspektusokra, mint az ifjúság mint generáció kollektív emlékezetére is.¹¹

A 2000-es években ugyanakkor a civil szervezetek és a köztársasági, illetve tartományi kormányzat, az ifjúságért felelős minisztériumok is több, felmérésen alapuló programot indítottak. Ilyen például a Polgári Kezdeményezés nevű szervezet, amely *Ifjúsági program 2000* címmel indított projektet azzal a céllal, hogy a fiatalokat aktívabbá tegyék a független kezdeményezések terén. De nem csak a felsőbb szinteken hoztak ifjúsági programokat,¹² hanem városi, illetve községi szinteken is.

A 2000-es évek kezdeti optimista hangulata gyorsan eltűnt, ezt már *A tranzícióban elveszett fiatalok* tanulmánykötet¹³ címe is jelezte. A kormányzat is külön foglalkozott a szegénység és a fiatalok helyzetének kapcsolódásával, kiemelten a vidéki fiatalokkal.¹⁴ A Helsinki Bizottság két kötetet is kiadott a fiatalok értékrendszeréről, különös tekintettel a nacionalizmusra, az idegengyűlöletre: az egyiket a középiskolásokról,¹⁵ a másikat a szandzsáki bosnyák muzulmán fiatalokról.¹⁶

⁸ Ilić 2000.

⁹ Ilić 2001.

¹⁰ Čičkarić 2001, 2002, 2004, 2006, 2007.

¹¹ Kuljić 2009.

¹² Lásd például a vajdasági tartományi kormányzatét 2015–2020–ra: Akcioni 2015.

¹³ Mihailović 2005.

¹⁴ Stanković 2008.

¹⁵ Radoman 2011.

¹⁶ Ilić 2016.

A következőkben az utóbbi idők egyik legalaposabb szerbiai ifjúságkutatását mutatjuk be, amelyet a Friedrich Ebert Stiftung finanszírozott és adott ki.¹⁷ Előjáróban a szerzők, Smiljka Tomanović és Dragan Stanojević (2015) elméleti áttekintést és keretet adnak, amelyben a szerbiai folyamatok értelmezhetőek lesznek. Az elmaradottabb neoliberais és szociáldemokrata típusú kapitalista, illetve a posztoszocialista társadalmi rendszerekben egyre inkább hasonló a fiatalok helyzete. Szerbiában azonban a rendszerváltás megkésettisége miatt a fiatalok még specifikusabb kockázatoknak vannak kitéve, hiszen 2000-ig az átalakulás a Milošević-rezsim révén blokkolva volt; a 2000-es évek óta tartó folyamatok pedig politikai változásoktól függőek, és itt a rendszerváltás aligha tartozik a sikeres modellek közé. A szociális átalakulás legfőbb jellemzője az, hogy kialakul egy kis elitcsoport, a társadalom nagyobbik része viszont lecsúszik a társadalmi létrán. A magas munkanélküliségi ráta meggátolja a fiatalok társadalmi integrációját, és magas a kockázata a társadalmi lemorzsolódásuknak is.

Az alapítvány a vizsgálatot egyébként kilenc délkelet-európai országban végezte el, Szerbia mellett Albániában, Bosznia-Hercegovinában, Bulgáriában, Horvátországban, Koszovóban, Macedóniában, Romániában és Szlovéniában. Az adatfelvétel Szerbiában 2015 áprilisa és június között zajlott, 1200 fő 15–19 éves fiatal kérdeztek meg, területileg is reprezentatívan (arra viszont nincs utalás, hogy nemzetiségileg reprezentatívnak tekinthető-e a felmérés).

A kötet először európai összehasonlításban is bemutatja, hol állnak a szerbiai fiatalok. Így például az európai átlagon alul elégedettek az életükkel, de jobban, mint az utolsó Magyarország, kicsit jobban, mint a szlovákiaiak, és éppen annyira, mint a romániaiak (az ukrajnaiak e felmérésben nem szerepelnek). De csak kicsit kevésbé elégedettek, mint a német fiatalok. A szerbiai gazdasági-társadalmi helyzet ugyan aligha rózsás, az ország EU-tagsága még igencsak távlati terv, de a korábbi szerbiai és vajdasági magyar ifjúságkutatások is arra utalnak, hogy a nem stabil gazdaságokban is relatíve magas lehet az optimizmus, legalábbis a megkérdezett saját jövőjét illetően. E diszkrépancia a kutatók szerint magyarázatra vár, és rámutat a fiatalok specifikus helyzetére.

Ha a szülők iskolai végzettségét, illetve azt vesszük alapul, hogy az egyik szülőnek van-e felsőfokú végzettsége, az ez alapján meghatározott kulturális tőke nagysága regionálisan eltér a fiatalok körében, de természetesen erős a különbség a város/falu mentén is. Amíg a belgrádi régióban a fiatalok majdnem felének (48,8%) van felsőfokú diplomája, ez az arány a Vajdaságban már ennek a felét sem teszi ki (22,4%). Ha figyelembe vesszük, hogy a vajdasági magyarok többsége nem nagyvárosban él, illetve a Vajdaságban, ez mindenképpen kihat a vajdasági magyar fiatalok kulturális tőkéjének egyik meghatározó elemére is, azaz a szülők iskolai végzettségére. Ez az országos átlag alatt van, és csak Szerbia legelmaradottabb

¹⁷ Tomanović–Stanojević 2015.

régióit előzi meg, de ezen eredmények már a hatvanas évek óta ismertek a demográfusok előtt.

Az Eurostat összehasonlító adatai arra utalnak, hogy a munkanélküliség tekintetében a 15–19 és 20–24 évesek kohorszában hasonló a helyzet, mint az EU 28 országában, de a munkanélküliség Szerbiában jóval magasabb a 24–29 évesek körében.¹⁸ E kategóriában ma az a specifikus, hogy először vannak többen azok, akik a munkát a tanulással kombinálják. Azaz egyfelől Szerbiában sokkal inkább elhúzódik a tanulási idő, elhalasztják (felsőfokú) tanulmányaik befejezését a húszas éveik végére, mivel a család helyzete pénzügyi önállóságra kényszeríti őket. Emiatt állandó vagy éppen alkalmi munkát vállalnak, ám főleg ez utóbbi a nem szabályozott, kockázatos, *prekariátus* munka világába tolja el őket¹⁹ – vagyis állandó létbizonytalanságban élnek, mivel nincs állandó, teljes idejű munkahelyük, sem pedig elegendő jövedelmük a megélhetéshez. E jelenség a vajdasági magyar fiatalok körében nagyon is megfigyelhető a falvakban és a kisvárosokban: ott elsősorban a szolgáltató szektorban vállalnak ilyen munkát.

Az aktivitás tekintetében Szerbiában kevesen kombinálják a tanulást a munkával. Többen vannak azok, akik munkába álltak, mint a regisztrált munkanélküliek. A megkérdezettek többsége középiskolában vagy felsőfokú intézményben tanul.

A szerbiai fiatalok szabadidejükben leginkább zene vagy tévé mellett pihennek, illetve szórakoznak, barátkoznak. Kétötödük rendszeresen sportol, harmaduk olvas, minden tizedik pedig alkot valamit. De érdekes Szerbiában, hogy noha már arról a populációról van szó, amely beleszületett az internet világába, a fiatalok körében a televíziózás nem vesztett jelentőségéből, illetve a kettőt ötvözik. Amit a neten és a tévén követnek, egyben kifejezi ízlésüket is. Minél nagyobb a szülők kulturális tőkéje, annál kevesebb nép(ies)- és popzenét hallgatnak, és kevesebb valóságshow-t néznek. Minél nagyobb a saját kulturális tőke, annál inkább követik a politikai vitákat, míg az anyagi tőke növekedésével egyre többet érdeklődnek a hírek után. Az internethasználat terén a fiataloknál leginkább abban különbség van, hogyan és mire használják azt.

A fiatalok majdnem fele legalább hetente egyszer iszik alkoholt, 15%-uk hetente többször is. Inkább isznak a fiúk, a belgrádiak és a vajdaságiak, illetve azok, akiknek több a bevételük, és – ami meglepőbb – akiknek iskolázottabbak a szülei. Relatív magas az alkoholfogyasztás elfogadásának magas foka is, ami szintén nő az életkorral, hasonló a város/vidék, a régió hatása, de – ismét – a szülők iskolai végzettségének hatása is. A középiskolásoknak ugyan csak bő fele fogadja el az alkoholizálást, de e csoportban a legmagasabb azok aránya, akik szerint ez szükséges ahhoz, hogy mások elfogadják.

Minden hatodik fiatal szív marihuánát, 4,6%-uk rendszeresen, legalább egyszer hetente. A fiúk kétszer inkább füveznek, 25 éves kor fölött viszont már csökken

¹⁸ Lásd Tomanović–Stanojević 2015: 11.

¹⁹ A prekariátus fogalmához lásd Tordai 2012.

a fogyasztás. Azonban, akárcsak a cigarettázásnál, itt is inkább a rosszabb anyagi helyzetűek nyúlnak e szerhez.

Az előítéletesség tekintetében a legelfogadottabb csoport az egyetemistáké (tekintettel, hogy sokan tanulnak még közülük, ez nem csoda). Kisebb a distancia az oroszokkal, csak 5%-uk érezné magát kellemetlenül, ha orosz lenne a szomszédjuk. Majd következnek a nyugdíjas párok és a koszovói (szerb) menekültek. De minden hatodik fiatal már nem szeretne szomszédként az USA-ból vagy Kínából érkezőket látni, ötödük pedig horvát vagy roma családot. Jelentős a távolság a menekültek irányában – a GeneZYs vajdasági magyar adatai is hasonló eredményeket hoztak a romák és a menekültek esetében. A legkevésbé homoszexuális párt szeretnének látni a szomszédságban. A nők sokkal toleránsabbak a menekültekkel, a horvátországiakkal és a romákkal szemben, a szülők iskolázottsági szintje viszont nem utal különbségekre. A romák elutasítása a fiatalok körében viszont nem magyarázható szociodemográfiai változókkal, ami az előítéletek meggyökeredzettségére utal.

Szerbia lakosságára nem mondható az, hogy kifejezetten mobil lenne, különösen az országon belül. A fiatalok a kisebb településekről a nagyobbakba az oktatás miatt mennek, és a munkahelyek miatt maradnak ott. Valamivel több mint harmaduk költözne az országon belül, elsősorban gazdasági okokból. Az emigráció a nyilvánosságban gyakori téma, de sokszor túlmisztifikálják. Sok fiatal állítja, hogy szeretne elköltözni, de a szándék nem válik tette. 2003-ban 45,8%-uk mondta azt, hogy emigrálni akar, de csak 6%-uk tett is konkrét lépéseket, 46,4%-uk pedig kifejezetten azt mondta, nem akarja elhagyni az országot.²⁰ A 2015-ös vizsgálatban a fiatalok 30,8%-a válaszolt úgy, nem akar elköltözni, kétötödük, hogy erős a szándékuk az elköltözésre, míg közepes vagy gyenge szintű alig negyedüknél. A régióban az elköltözési hajlandóságuk azonban kisebb, mint a bosznia-hercegovinaiaké, az albán és a koszovói fiataloké (ami egyértelmű összefüggésben áll az országok gazdasági helyzetével), de kissé erősebb, mint a romániaiaké, és jóval erősebb, mint a bolgár, szlovén vagy horvát fiataloké.

Elsősorban gazdasági okokból emigrálnának, kevésbé vállalkozás céljából vagy a jobb oktatás miatt (ezeket 4-4%-uk állította). Leginkább az EU országaiba (23%), különösen Németországba (20%), illetve az USA-ba (16%) emigrálnának.

Szerbiában igen specifikus a fiatalok politikában való részvétele, de az egész populációéhoz hasonlatos. Más európai országokkal összehasonlításban a szerbiai fiatalok az élen járnak a politikai pártokban való tagság terén (kb. 12%-uk párttag). A másik fontos különbség az aktivitásban mutatkozik meg: szívesen rendelkeznek párttagsági könyvecskével, de már kevésbé aktívak a politikai életben, a rendezvényeken, a kampányokban. Egy 2011-es kutatás²¹ már rámutatott arra, hogy a 19–35 évesek úgy gondolják, hogy az előrehaladáshoz sokkal fontosabbak

²⁰ Jarić 2012.

²¹ Mojić 2012.

a politikai kapcsolatok és az informális hálók támogatása, semmint az intézményi csatornák. Mintegy kétharmaduk mondta, hogy az előrehaladáshoz szükséges a megfelelő emberek ismerete, minden második szerint pedig a politikai megfelelés. Figyelembe véve a magas munkanélküliségi rátát, és hogy az állam igen fontos munkaadó, ez nem meglepő, hiszen a politika a pártcsatornák révén osztja szét az elérhető jószágokat, illetve funkciókat.

Ahogy a kutatás rámutat, a fiatalok több mint kétharmada semmilyen szervezetnek sem tagja. Igen alacsony a részvételük a civil szektorban. Leginkább még azokat a kezdeményezéseket támogatják, amelyek a szociális státustól függetlenül mindenkit érintenek – a környezetvédelmi mozgalmakat, akciókat.

Összességében tehát azt állíthatjuk, hogy a szerb szociológia egyik domináns témája az ifjúság, illetve legsúlyosabb problémáik, mint a munkanélküliség, az emigrálás, a szegénység, a tudatmódosító szerek használata. Terjedelmi okokból itt most nincs lehetőségünk az oktatásszociológiai kutatások által felvetett kérdések vagy a fiatal nemzedékeknek a társadalmi struktúrában elfoglalt helye témák rövid bemutatására. Azt se feledjük, hogy Szerbia, azon belül különösen a Vajdaság még mindig multikulturális országnak, illetve tartománynak tekinthető, a 7.186.862 lakosból több mint egymillió nem szerb nemzetiségű, azaz 16,7 százalékuk kisebbségi. A Vajdaság 2.031.992 lakosának 65%-a vallotta magát szerbnek, a magyarok aránya 2011-ben 14,28% volt. Így születnek írások – bár jobbára a médiában – a szerb és nem szerb fiatalok közötti konfliktusokról (vö. magyarverések), a fiatal romák elleni atrocitásokról vagy a szandzsáki bosnyák muzulmán fiatalok (vélt) radikalizálódásáról is.

Vajdasági magyar ifjúságkutatások

1920 előtt és után a magyar értelmiségiekben, tudósokban különben sem bővelkedő, vidékies Vajdaságban a mai értelemben vett társadalomtudományos kutatásról aligha beszélhetünk. A kisebbségi kérdéseket elsősorban írók vetették fel, a folyóiratokban, mint a *Kalangya* és a *Híd*, amely az (ifjú)kommunisták lapjának számított. Utóbbiban is felmerült, hogy vizsgálni kell a fiatalok helyzetét, de ez inkább az ideológiai nevelésre való tervet jelentette. Ez folyt tovább 1945-től is, majd az újvidéki Magyar Tanszék megalakulása után 1959-től a szellemi élet irodalomközpontúsága még inkább megmutatkozott, de társadalomtudósok, illetve magyar kutatói profilú intézmények sem akadtak. Részben változott meg a helyzet 1961-től, amikor elindult az *Új Symposion* (amely aztán hagyományosan a legújabb, színre lépő nemzedék lapja lett), s még inkább 1971-től a *Létünk* társadalomtudományos folyóirat elindulásával. Jóllehet a politikai és társadalmi problémák, így az ifjúság kérdése is, elsősorban a jugoszláv kommunista rendszer, a szocialista öngazgatás kontextusában jelent meg, nem a *mi van*, hanem inkább a *hogyan*

tovább kérdését tették fel, azaz aktivistáknak mondhatók. Születtek kutatásokon alapuló tanulmányok, de főképpen írók, újságírók jelentettek meg szociográfiai munkákat, riportokat – az ifjú magyartanárokról, a mozilátogatásról, a kubikusokról, illetve újságírók tollából egyes településekről. Ki kell emelnünk Mirnics Károly demográfus munkásságát,²² aki a hatvanas évektől mutatott rá a vajdasági magyarság kedvezőtlen népeségi folyamataira, az alacsony születésszámra vagy az egyetemista vagy a diplomás alacsony számára (kb. fele akkora arányú, mint a többségi nemzet tagjai között). Ugyancsak kiemelkedőek a korszakból Kovács Teréz vizsgálatai, aki úttörő ifjúságszociológiai munkáiban kérdőíves módszerrel kutatta a fiatalok életmódját.²³

Az, hogy 1990 után vajdasági magyar ifjúságszociológiai kutatásokra került sor, kevésbé köszönhető magának a rendszerváltásnak, a szerbiai szociológia (relatív) depolitizálásának és (újra)professzionizálásának, vagy hogy immár akadtak/akadnak ottani szociológusok is, akiket érdekel a téma, vagy éppen annak, hogy a délszláv háborúk miatt a Vajdaság is kiemeltebb figyelmet kapott. Egyszerűen a magyar intézményrendszer átalakulásának, a magyarországi forrásoknak köszönhető, hogy – akárcsak a Kárpát-medence többi régiójában – ifjúságkutatásokat indítottak, és értelemszerűen nem maradhatott ki ebből a Vajdaság sem. Itt különösen egy intézményt kell kiemelni, a Gábrityné dr. Molnár Irén vezette Magyar-ságkutató Tudományos Társaságot (MTT),²⁴ amely negyed évszázada, 1991-ben alakult. Az intézmény által szervezett konferenciákon, illetve az MTT által kiadott tanulmányköteteken egy részében jól kitapintható a kisebbségi *tudományosság* legtöbb érzékeny pontja: az *aktivizmus*, amely egészen a borúlátó, váteszi jóslatokkal vagy éppen a felhőtlen derülátással ötvöződik, ha például a fiatalokról esik szó; az *értelmiségi szerepzavar*, vagyis amikor a kutatói pozíció összekeveredik a politikusi szerepvállalással. 2001 őszén az MTT *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* címmel végzett kutatást a vajdasági fiatalok körében a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet megbízásából.²⁵ Ugyanebben az időszakban a Vajdasági Ifjúsági Fórum (VIFÓ) szervezésében végeztek többek közt helyi kutatást a bánáti településen, Muzslán, a nemzeti öntudat és az anyanyelvhasználat vizsgálva, a fiatalok problémái, a szórakozási lehetőségek, a médiafogyasztás, az (in)tolerancia, a civil szervezetek és a politikai pártok témakörében. Az erről szóló tanulmány – *Üdvözet a szigetről*²⁶ – azonban iskolapéldája lehetne annak, hogy egy kisebbségi közegben a muzslai származású újságíró-író Sándor Zoltán munkájában miképpen keveredik a statisztikai adatok elemzése az esszészzerű, szubjektív értékeléssel, mérlegelésekkel és személyes élményekkel.

²² Egyik korai írását lásd Mirnics 1967.

²³ Lásd például Kovács 1975.

²⁴ Lásd W1.

²⁵ Lásd Szabó–Bauer–Laki–Nemeskéri 2002.

²⁶ Sándor 2003.

A kötet első tanulmányában egyébként Gábrityné Molnár Irén három kutatásról is beszámol,²⁷ ami az új idők szelét jelentette a vajdasági magyar ifjúságkutatásban a miloševići diktatúra bukása után: a már említett kutatás 2001 őszén, a *Mozaik 2001 – Kárpát-medencei fiatalok*, szintén 2001 őszén; egy fél évvel korábbi kutatás a fiatalok politikai nézeteiről és magatartásáról az MTT és a VIFÓ szervezésében, továbbá a fiatalok továbbtanulási szándékairól végzett kutatás 2002 elején – utóbbiakat a Határon Túli Magyarok Hivatala támogatta. Az utóbbi írás komparatív, mivel Kárpát-medencei és szerbiai szinten is összehasonlítja az adatokat, megállapítva, hogy a vajdasági fiatalok számára a legfontosabbak az immateriális értékek, így a család, de leginkább csak a maguk módján vallásosak. A HTMH megbízásából a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda 2002 elején vizsgálta az MTT bevonásával a vajdasági magyar fiatalok továbbtanulási hajlandóságát, megállapítva, hogy a „fiatalok alapvetően optimisták saját életük tekintetében, utána pedig Magyarország és szülőföldjük vonatkozásában is”.²⁸ A fiatalabb korosztályok körében a továbbtanulási kedv magasabb, „több tanulás több továbbtanulási esélyt ad, aki a képzések rendszeréből kiesik, nehezen fog visszakerülni”.²⁹ Ám ekkor már megfigyelhető volt az is, hogy a felsőoktatási rendszer erodálódni kezdett, azaz a régi típusú rendszert, amelyet a műszaki képzések túlméretezése jellemzett, felváltotta a képzési rendszer korszerűsítése: „pl. a közgazdasági képzések szélesítése, a műszaki képzéseknek az informatika irányába való elmozdulása”.³⁰

Ahogy a GeneZYs 2015-ös eredményei is megerősítik, a helyzet változatlan, 15 éve is a kilátástalan jövő, a munkanélküliség és a pénztelenség volt a fiatalok legnagyobb problémája. A vajdasági magyar fiatalok többsége elsődleges identitásaként akkor is „a vajdasági magyar”-t (56%) választotta, majd a magyarságot (28,5%), és alig valaki a(z akkor még létező) jugoszláv állampolgárságot vagy az európaiságot. De a második identitás esetén majdnem harmadára nőtt a jugoszláv állampolgárságot vallók aránya. A Vajdaságot szülőföldjeként relatív többségük (43,3%-uk) nevezte meg, hazájának Jugoszláviát szintén kétötödük, illetve ugyanannyian a Vajdaságot. Magukat és a magyarországi magyarokat a szerbekhez képest széthúzóknak tartják. Ugyanakkor a tanulmány összegzésében ismét esszéisztikus, moralizáló hangnem jelenik meg: a vajdasági magyar fiatalok „megtanultak nem ábrándokból élni, hanem reálisan élni; de talán többet kívánni a lehetségesnél (...) ehhez a fiataloknak erkölcsi joguk van. (...) fontos tulajdonsága, hogy mindenkor kritikusak tudnak lenni, néha túl nagy pesszimizmussal vagy éppen optimizmussal ítélkeznek”.³¹

²⁷ Gábrityné 2003.

²⁸ Papp 2003: 199.

²⁹ Papp 2003: 207.

³⁰ Papp 2003: 208.

³¹ Gábrityné 2003: 39.

A migráció mint téma állandó jelenlétét jelzi egy másik kötetben, de ugyanekkor megjelent tanulmány a fiatalok migrációs szándékairól,³² amely a nemzetközi szakirodalom alapján a migráció pszichológiai vonatkozásaival is foglalkozik (háborúk, nacionalizmus, kisebbségi sors hatása), illetve 90 kérdőívet dolgoz fel.

Az MTT 2002-ben a sorozat ötödik kötetét *Holnaplátók*³³ címmel egészében a fiatalok kérdésének szentelte. Szó esik itt a fiatal értelmiség képzésének lehetőségéről, a vajdasági magyar diákokról, a magyar nyelven tanulókról, térbeli megoszlásukról, az életlehetőségekről (e korszak legfőbb elemzőinek, Gábrityné. Molnár Irénnek és T. Mirnics Zsuzsának a tollából), arról, mit gondolnak a rendszerváltásról, ismét szó esik a vallási életéről, de a kötetben szubjektívabb írások is helyet kapnak, akárcsak az ifjúsági civil szervezetek listája, adatbázisa. Általában elmondható a 2000-es évek elejére, hogy a tudományos kutatás mindig *a közösség szolgálatában* igyekszik állni, akár a politikum számára is segítséget, *policyst* nyújtva.

Meg kell említeni az 1996 óta működő, szintén civil, szabadkai székhelyű Vajdasági Módszertani Központot³⁴ (VMK) is, amely elsősorban a magyar nyelvű oktatás aktualitásaival foglalkozik, segítséget nyújt az oktatóknak, adatbázist építenek, azaz inkább „aktivisták”, de tevékenységük fontos adalék és támpont a vajdasági tanuló ifjúság problémáinak tanulmányozásához.

2008-ban a szabadkai VMK *Hazaé*[®] sz néven munkaerőpiaci, az elhelyezkedést segítő, esélyegyenlőségi programsorozatot indított, hogy a pályakezdő fiatalokat információkkal láthassák el. Ennek keretében igyekeztek bemutatni a régió társadalmát és gazdaságát, és felmérték a munkaerőpiacot. E kutatás során a „klaszszikus” ifjúságkutatásokhoz képest a másik oldalról Jenei Ervin és Szlávitay Ágnes azt vizsgálta, hogy az észak-vajdasági munkaadóknak milyen elvárásaik vannak a pályakezdő diplomás – elsősorban vajdasági magyar – fiatalokkal szemben.³⁵ A legfőbb megállapítás, hogy a munkaadók szívesen alkalmaznak fiatalokat, de nem az egyetemi átlageredmény a fontos számukra, s a magánegyetemek által kiadott diplomák pedig inkább hátrányt jelentenek. Viszont előny, illetve elvárás az idegen nyelv, főként az államnyelv, azaz a szerb ismerete.³⁶

E projekt keretében kérdőíves kutatást végeztek a szabadkai középiskolások, főiskolai és egyetemi hallgatók munkaerőpiaci esélyeiről és elvárásairól, illetve az értékekről, arról, mit tartanak fontosnak az életben – e felmérés az összehasonlító volta miatt fontos. 294 magyar és 94 szerb kérdőív került feldolgozásra, ami az összehasonlításra is alapot adott, bár a vizsgálat nem reprezentatív. Barlai Jenő megállapította, hogy a magyar tannyelvű tanulók esetében „szűkösebb anyagi körülményekre” lehet következtetni, többségük falun töltötte élete legnagyobb

³² T. Mirnics 2001.

³³ Gábrity–Mirnics 2002.

³⁴ Lásd W2.

³⁵ Jenei–Szlávitay 2008.

³⁶ Jenei–Szlávitay 2008.

részét, míg a szerbek inkább kisvárosban/városban, utóbbiaknak „erősebb az urbanizálódási hajlama”. Ugyanakkor „a külföldre költözés ügyében újra erőteljes hasonlóságot mutatnak”³⁷

Szintén civil szervezetként jelent meg e „piacon” 2006-tól a Badis Róbert vezette Identitás Kisebbségkutató Műhely³⁸ (IKM). 2007-ben és 2008-ban a zentai Nyári Ifjúsági Játékok részvevőit kérdezték meg,³⁹ első alkalommal az alapadatokon túl a rendezvényt kapcsolatban is tettek fel kérdéseket, bevallottan amiatt, hogy a szervezők hasznosíthassák az adatokat, és „népesedéspolitikai hasznosításra” is felajánlották a politikusok részére, akik esetleg hasznosíthatják az eredményeket a fesztivállátogatók pártpolitikai preferenciáiról. A káros szenvedélyek felmérésével az oktatási-nevelési intézményeket kívánták segíteni. E kutatás megerősítette a korábbi szerbiai ifjúságkutatások eredményeit, de a későbbiek is mintegy megelőlegezte: a saját társadalmi helyzet változásának megítélésénél többen vannak az optimisták, mint a pesszimisták, a „semlegesek” tábora a legnépesebb, illetve tévedés az az elterjedt álláspont, hogy a fiatalok kilátástalannak látnák a helyzetüket.

Már 2007-ben is kimutatta Badis és Király, hogy a 2001-es Mozaik-kutatáshoz képest 50%-ról 85%-ra nőtt a számítógépet használók aránya, ami – mint ahogy a GeneZYs 2015-ből is kiderült –, szinte 100%-ossá vált az internethasználattal együtt. A digitális áttörés tehát már a 2000-es évtized közepén megtörtént, a mobiltelefon-használatról nem is beszélve (az már akkor meghaladta a 95%-ot).

A 2001-es Mozaik-kutatás szerint is már a Vajdaság volt az első a káros szenvedélyek tekintetében a Kárpát-medence többi, magyarok lakta régiója közül. A zentai játékok részvevőiről is hasonló tendenciákat mutattak ki, a fiatalok közel 90%-a rágyújtott már életében legalább egyszer. Rendszeresen (naponta) a fiatalok 32,6%-a dohányzik. Alkoholt szinte az összes megkérdezett ivott már (98,7%), rendszeresen a fiatalok 5,8 százaléka iszik alkoholt. Mint a GeneZYs 2015 is kimutatta, a vajdaságiak mindenben az első helyen maradtak a káros szenvedélyeket illetően.

Az IKM következő évi, 2008-as kutatásának fókuszában már a migráció állt: a válaszó vajdasági magyar fiataloknak mindössze kicsivel több mint negyede biztosan nem vándorolt volna ki akkor Szerbiából. Felük foglalkozott már a kivándorlás gondolatával, 13%-uk viszont azt mondta, szívesen elmennének Szerbiából, de nincs rá lehetőségük. És volt egy réteg (14%), akik már biztosan eldöntötték, hogy kivándorolnak az országból. Badis Róbert úgy vélte: elgondolkodtatón magas a külföldre vándorlók potenciális aránya, hiszen a fiatalok háromnegyedénél felmerül a kérdés. Az okokra is rákérdeztek: leginkább a rossz anyagi körülmények miatt vándorolnának el, és csak kevesen jelölték meg okként a hátrányos kisebbsé-

³⁷ Barlai 2008: 119–120.

³⁸ Lásd W3.

³⁹ Badis–Király 2007.

gi helyzetet.⁴⁰ Ez szintén megelőlegezte a GeneZys 2015 eredményeit, akárcsak azt, hogy ugyan Magyarország a legnépszerűbb célország, ám a fiatalok háromnegyede már Nyugat-Európát vagy a tengerentúlt választaná.

2010-ben az IKM Szerbiában és Magyarországon tanuló egyetemi és főiskolai hallgatókat kérdezett meg arról, hogy a tanulmányaik befejezése után tervezik-e, hogy külföldre mennek ideiglenesen vagy véglegesen. Ekkor is a migrációs hajlandóság nagy mértékére derült fény: a vajdasági magyar fiatalok mintegy 75 százaléka foglalkozott akkor valamilyen szinten az elvándorlás gondolatával.⁴¹

Az IKM, ha kisebb intenzitással is, de olykor kutatta a vajdasági magyar fiatalokat. 2008-ban zentai középiskolások körében vizsgálták az előítéletességet.⁴² Három csoport rajzolódott ki: az első tagjaival (amerikai, horvát, szerb) szemben nem tanúsítanak ellenérzéseket a megkérdezettek, a második csoport (szlovák, román) tagjaival szemben némi távolságtartás a jellemző, a harmadik csoport (albán, roma) tagjaival szemben pedig kimondottan ellenérzéssel viseltetnek, különösképpen a romákkal szemben. Ezek az eredmények szintén egybevágnak a 2015-ös GeneZYs kutatásunk eredményeivel.

Mint már utaltunk rá, az első átfogó kutatás, amely lehetőséget adott a vajdasági magyar fiatalok helyzetének összevetésére a felvidéki, erdélyi és kárpátaljai társaikkal, a Mozaik 2001 volt. Ennek összegzéséből látszik, hogy a 15–29 éves korosztályban a vajdaságiak közt volt a legtöbb felsőfokú végzettségű (17%), ám a csak általános iskolát végzettek aránya is itt a legmagasabb (39%). Ugyan a többi régióéhoz hasonló volt a továbbtanulási szándék, de a kárpátaljaiak után a Vajdaságból akarták a legtöbben, valamivel több, mint 20%-uk a tanulmányaikat folytatni. Az otthoni számítógép már ekkor sem volt luxus, ám a Vajdaság az otthoni internet-hozzáférés tekintetében messze elől járt – több mint 20%-kal –, ami több mint háromszorosa volt a felvidékieknek (6%), és megközelítőleg tízszerese a kárpátaljaiaknak (2%) és a székelyföldieknek (2%), Belső-Erdélyben ez az arány 5% volt. A mobiltelefonnal való ellátottságban a vajdaságinál csak a felvidékieké volt jobb. Utóbbi adatok azért figyelemre méltóak, mivel az adatfelvétel idején Szerbia éppen hogy csak túl volt a háborús időszakon és a nemzetközi gazdasági zárlaton.

Az életkörülményeket tekintve ugyan az önálló lakással bírók száma valamelyest kiemelkedőbb volt a Vajdaságban, viszont itt éltek a fiatalok között a legkevesebben házasságban, és a saját gyermekekkel bírók aránya is itt volt a legalacsonyabb. A vajdaságiak, akárcsak a GeneZYs 2015 kutatás adatai szerint, a dohányzás, az alkoholizálás és a drogozás terén messze megelőzték a többi régió fiataljait.⁴³ A vallásosság kapcsán – akárcsak másutt – a legtöbben a maguk mód-

⁴⁰ Badis 2008a.

⁴¹ Badis 2010.

⁴² Badis 2008b.

⁴³ Utóbbiról lásd Papp–Szerbhorváth 2016.

ján tartották magukat vallásosnak, de itt voltak a legkevesebben azok, akik vallásosnak tartották magukat egyházuk tanítását követve.

Talán a 2000-es rezsinváltásnak köszönhető, hogy a vajdasági fiatalok ekkor messze optimistábbak voltak a többi régió fiataljainál, úgy az ország gazdasági helyzetét, mint az emberek életszínvonalát és a saját személyes helyzetüket illetően. Egyedül a tekintetben nem ugrottak ki, hogy a jövőben milyen arányban gondolták azt, javulni fog a magyarok és a többségi nemzet közti viszony. A Szerbiában élő magyar fiatalok abszolút többsége vajdasági magyarnak tartotta magát: 55% elsődlegesen, további 25% másodlagosan.⁴⁴

A Mozaik 2011-es kutatás⁴⁵ során a Vajdaságban négy fókuszcsoportos beszélgetést folytattak, s a legfontosabb megállapítás az volt, hogy több mint egy évtized múltán is a fiatalok számára még mindig alapélménynek számítanak a délszláv háborúk és annak következményei (a magyarok elvándorlása és a szerbek betelepítése). A betelepítettek sokszor agresszívan reagálnak arra, hogy magyarok is élnek a környezetükben. Magyarnak lenni sokak számára a félelemmel, a fenyegetettség érzésével egyenlő, a magyarok ellen irányuló fizikai agresszióról is beszámoltak. Új jelenségként merült fel a kvalitatív vizsgálat során, hogy a fenyegetettségérzés feloldását nem a kitartásban, az összefogásban, saját identitásuk felmutatásában látják (bár ez továbbra is létezik), hanem az alkalmazkodásban. Akadt, aki arra a kérdésre, hogy „Szerinted 50 év múlva lesznek-e itt magyarok?“, azt válaszolta: „Remélem, nem, mert akkor már nem lesz ok bántani bennünket.” A tanulmány így fogalmaz: „A vegyes házasságokról sok rémtörténet hangzott el, lényegük, hogy egy magyar asszonynak mindenben alá kell vetnie magát a szerb férj akaratának. Ezzel együtt sokan mondták, hogy ők hajlandók lennének vegyes házasságba belemenni, mert az biztonságot jelent”⁴⁶

Az etnikai konfliktusok nem állami-intézményi, hanem személyközi szinten jelentkeznek. Az oktatásban, az egészségügyben, a közigazgatásban, amennyiben erre igény van, lehet használni a magyar nyelvet. A közsférában ez sok magyar fiatal számára munkaerőpiaci előnyt jelent a szerb fiatalokkal szemben. A magyar nyelvhasználattal összekapcsolódik egy gyermekkorban megtanult keresési-felismerési folyamat, azaz: „keresem és megismerem azokat a helyeket, ahol magyarul lehet beszélni, filmet nézni, bulizni” stb. A kettős állampolgárság megítélése körükben egyöntetűen pozitív.⁴⁷

Ugyanakkor a Szabó Ákos által írt országtanulmány⁴⁸ egyes részei vitathatóak, így az egyik kiindulópont is, miszerint a délszláv háborúk kitörése után „a behívók és a háborús helyzet elől kb. 60.000–80.000 magyar menekült el, főként Ma-

⁴⁴ Szabó–Bauer–Laki–Nemeskéri 2002: 7–44.

⁴⁵ Szabó–Bauer–Pillók 2013.

⁴⁶ Szabó–Bauer–Pillók 2013: 18.

⁴⁷ Szabó–Bauer–Pillók 2013: 18.

⁴⁸ Szabó 2013.

gyarországra, és többségük nem is tért vissza”, zömében a fiatalok. Ez a szám valószínűleg túlzó, bár ha „csak” 30.000, zömében fiatal vajdasági magyar menekült el, az is végzetesnek bizonyul(hat), de a legújabb migrációs hullám inkább írható a permanens gazdasági válság számlájára, illetve fontos tényező a kettős állampolgárság megadása, hiszen a magyar útlevelel akadály nélkül vállalhatnak munkát az EU-tagállamokban, de könnyebben tehetik ezt meg már a tengeren túl is.

A fókuszcsoportos elemzésnek mindenképpen fontos tanulsága, hogy „a legfiatalabb, legproduktívabb népesség elmenekülésével a magyarság közösségi élete végletesen beszűkült, minek következtében a magyarság látható jelenléte sok helyen megszűnt. A magyar közösségi helyek az itt leírt számokból következtethetőnél sokkal gyorsabban szűnnek meg, válnak vegyessé, majd többségivé”.⁴⁹

További fontos következtetések, hogy a magyarságukat tényként, de nem feltétlenül pozitív tényként élék meg. Nincs összefogás, de fájóbb pont az, ha nemcsak nem tartják őket igazi magyaroknak, és ha egyáltalán nem tartják őket számon. A szerbeknek magyarok, a magyaroknak szerbek – két tűz közé kerülnek. A vajdasági magyar lét egyik jellemzője a szerző szerint a „teher” a „lefojtott energiával élés”, az energiahiány. A haza számukra nem egy nemzetállamot jelent. Habár spontán asszociáció szintjén elhangzott mindkét ország neve, a beszélgetések során kiderült, hogy sem Szerbiát, sem Magyarországot nem tekintik hazájuknak. Ha kötelezően egy jogilag megfogható területet kell választani, akkor ez leginkább a Vajdaság. De a Vajdasággal sem mély az azonosulás, ez is inkább csak egy „jobb híján” válasz. A haza sokkal inkább a szűkebb lakóhely, mindenkinek a magáé. Az a közvetlen környék, ahol az életét éli.

A magyar állampolgárság egyrészt mint valami mindenható papír birtoklása jelent meg. Egyrészt egy olyan papír, ami mindenhez kell, mert ez mutatja meg, hogy melyik ország polgárai vagyunk. Másrészt problémás, mert egyesek szemében azt is megmutatja, hogy melyik (más) nemzethez tartozunk. A vajdaságiak szemében nemzethez tartozást nem fejez ki, csak országhoz tartozást. Tehát a valamilyen állampolgárság tényében rögtön benne van a problémás, zavaros helyzet: kényszerűen egy olyan nemzetállam állampolgára vagyok, ahol az államalkotó nemzetnek nem vagyok tagja. Mára az állampolgárság nemcsak azonos jogokat és kötelezettségeket jelent, hanem bizonyos hendikep-érzést is. A kettős állampolgárság lehetősége ugyanakkor oldja ezt a hátrányérzetet. A vajdasági magyar fiatalok szemében egyértelműen pozitív ez a lehetőség, amit ki lehet használni, praktikusán elsősorban utazásra és külföldi munkavállalásra, de több csoportban hangsúlyozták, hogy nem az állampolgárság meglététől lesz valaki magyar.

A szavazati jogról azt gondolják, hogy hiábavaló, felesleges dolog. Mindegyik csoportban megjelent a vélemény, hogy a határon túli magyaroknak nincs joguk beleszólni a magyarországi választásokba. Az országban lakóknak kell eldönte-

⁴⁹ Szabó 2013: 129.

niük, akiket közvetlenül, személyesen érintenek a döntések, hogy ki kormányozzon – írta a szerző a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések alapján.⁵⁰

Összegzés

E tanulmányban röviden áttekintettük a jugoszlávai/szerbiai/vajdasági ifjúságkutatásokat a szocialista időszaktól kezdve napjainkig. A téma kutatása már a hatvanas évektől folyt, részben az országban zajló markáns politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális események, válságok nyomában. Különösen a kilencvenes évek délszláv háborúi alatt, illetve után vált a társadalomkutatások egyik központi témájává a fiatalok helyzete, mert a rendszerváltozások és a háborúk kiemelkedő vesztesei lettek a kilátástalanság, az elszegényedés, az emigrálás miatt.

A vajdasági magyar fiatalok kutatása 1990 után indult be, lényegében hasonló problémákat tárva fel körükben, mint amelyek általában is jellemzők a Szerbiában élő ifjúságra. Különösen figyelemre érdemes, hogy a kockázati tényezők, azaz a cigarettázás, az alkohol- és kábítószer-fogyasztás mértéke milyen nagy a körükben, ha összehasonlítjuk az adatokat a Kárpár-medencében élő magyar fiatalokéval.

Irodalomjegyzék

- Akcioni 2015 = *Akcioni plan politika za mlade u AP Vojvodini za period 2015–2020.*
<http://www.sio.vojvodina.gov.rs/images/Dokumenta/Omladina/AkcioniPlan/AKCIONI%20PLAN%20za%20mlade%202015-2020.pdf> (2016. 10. 15.)
- Babović, Marija 1997. *Ajmo', ajde' svi u šetnju! Gradjanski i studentski protest 96/97.* Beograd: Medija Centar.
- Badis Róbert 2008a. *Mérsékelten bizakodó. A vajdasági magyar fiatalok jövőképe.*
<http://www.idkm.org/hirek/ifjusagkutatatas.pdf> (2016. 11. 02.)
- Badis Róbert 2008b. *Eltűrni, elfogadni, elviselni, együtt élni? Tolerancia vizsgálata a zentai középiskolás diákok körében.* Zenta: Identitás Kisebbségkutató Műhely. http://www.idkm.org/tanulmanyok/Tolerancia_osszefoglalo.pdf (2016. 11. 01.)
- Badis Róbert 2010. *Migrációs szándék a vajdasági magyar egyetemisták körében.* Zenta: Identitás Kisebbségkutató Műhely. http://www.idkm.org/tanulmanyok/Migracios_szandek1.pdf (2016. 11. 01.)
- Badis Róbert – Király Zoltán 2007. *Ifjúságkutatás 2007. Nyári Ifjúsági Játékok – Kutatási jelentés.* http://www.idkm.org/tanulmanyok/VIII_NyIJ_felmeres.pdf (2016. 11. 01.)

⁵⁰ Szabó 2013.

- Barlai Jenő 2008. Ifjúkori elvárások – jövőkép. In: Barlai Jenő – Gábrity Molnár Irén (szerk.): *Hazaé[®]sz. Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságban*. Szabadka: Vajdasági Módszertani Központ. 107–134.
- Bauer Béla – Pillók Péter 2013. A Mozaik 2011 kutatás legfontosabb eredményei. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Belvedere Meridionale – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
- Čičkarić, Ljiljana 2001. Youth Political Participation in Transitional Societies. In: *European Youth Citizenship*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 77–92.
- Čičkarić, Ljiljana 2002. Students' Political Participation and Family Socialization. In: *Researching Young People's Lives in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 105–121.
- Čičkarić, Ljiljana 2004. Politička kultura iz generacijske perspektive. *Sociološki Pregled* 37/4, 561–581.
- Čičkarić, Ljiljana 2006. *Društvene promene i generacijska politika*. Beograd: Institut društvenih nauka, Rad.
- Čičkarić, Ljiljana 2007. Nova političnost mladih - globalne romene, lokalni životi. *Sociološki Pregled* 2, 251–264.
- Eurostat 2015. *Being Young in Europe Today*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsanna (szerk.) 2002. *Holnaplátók. Ifjúsági közérzetmérés*. MTT Könyvtár 5. Szabadka: MTT.
- Gábrityné Molnár Irén 2003. Értékrend, identitástudat, tolerancia. In: Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Térfoglaló. Ifjúsági szerep- és közösségvállalás*. MTT Könyvtár 6. Szabadka: MTT. 13–40.
- Ilić, Vladimir 2000. *Stav prema Zapadu: mladja srednja generacija kao mogući akter promene*. Helsinške sveske 2. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Ilić, Vladimir 2001. „Otpor” – više ili manje od politike. Helsinške sveske 5. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Ilić, Vladimir 2016. *Stavovi mladih u Sandžaku. Koliko su mladi otvoreni prema islamskom ekstremizmu*. Helsinške sveske 35. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Jarić, Isidora – Živadinović, Ivana 2012. Otići ili ostati: identiteti mladih i orijentacija ka iseljenju. In: Tomanović, Smiljka – Stanojević, Dragan – Jarić, Isidora – Mojić, Dušan – Dragišić Labaš, Slađana – Ljubičić, Milana – Živadinović, Ivana (szerk.): *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa – Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Jenei Ervin – Szilávy Ágnes 2008. A régió vállalati/munkaadói elvárásai. In: Barlai Jenő – Gábrity Molnár Irén (szerk.): *Hazaé[®]sz. Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságban*. Szabadka: Vajdasági Módszertani Központ. 89–106.

- Kovács Teréz 1975. A vajdasági magyar fiatalok életmódjának szociológiai felmérése 2. *Új Symposion* 12/127–128, 375–386.
- Kuljić, Todor 2009. *Sociologija generacije*. Beograd: Čigoja Press.
- Kuzmanović, Bora 1993. *Studentski protest 92*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta, Knjižara Plato.
- Milić, Andjelka – Čičkarić, Ljiljana 1998. *Generacija u protestu. Sociološki portret učesnika studentskog protesta 96/97 na Beogradskom univerzitetu*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Milić, Andjelka – Čičkarić, Ljiljana 1999. A Generation in Protest. In: Lazić, Mladen (szerk.): *Protest in Belgrade. Winter of Discontent*. Budapest – New York: Central European University Press. 168–193.
- Mirnic Károly 1967. Vajdasági visszás viszonyok. *Új Symposion* 28, 25.
- Mihailović, Srećko (szerk.) 2005. *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Beograd: Centar za proučavanje alternativa.
- Mojić, Dušan 2012. Obrazovani i nezaposleni. Oblikovanje radnih biografija mladih. In: Tomanović, Smilja (szerk.): *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa.
- Papp Z. Attila – Szerbhorváth György 2016. Kockázati magatartásformák a Kárpát-medencei fiatalok körében. *Korunk* 28/11, 34–43.
- Pantić, Dragan 1990. *Promene u vrednosnim orijentacijama mladih u Srbiji*. Beograd: IDN.
- Papp Z. Attila 2003. Igényfelmérő kutatás a vajdasági magyar fiatalok továbbtanulási hajlandóságáról. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 195–205.
- Radoman, Marija 2011. *Stavovii vrednosneorijentacije srednjoskolaca u Srbiji*. Helsinške sveske 31. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Sándor Zoltán 2003. Üdvözet a szigetről. In: Mirnic Zsuzsa (szerk.): *Térfoglaló. Ifjúsági szerep- és közösségvállalás*. MTT Könyvtár 6. Szabadka: MTT. 49–66.
- Savin, Ksenija – Korać, Vesna – Fajgelj, Stanislav 1998. Social perception of AIDS and sexual behaviour of young people in Belgrade. *Sociologija* 1, 1–24.
- Stanković, Ljiljana 2008. *Analiza siromastva u Srbiji, analiza položaja mladih u seoskim naseljima*. http://www.mrezaisp.org/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=21&dir=DESC&order=date&Itemid=99999999&limit=5&limitstart=35 (2016. 11. 02.)
- Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István 2002. *Mozaik 2001 – Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.) 2013. *Mozaik 2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Szeged – Budapest: Belvedere Meridionale – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

- Szabó Ákos 2013. *Vajdaság – Szerbia*. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik 2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Szeged – Budapest: Belvedere Meridionale – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. 127–156.
- T. Mirnics Zsuzsa (2001). Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In: Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. MTT Könyvtár 4. Szabadka: MTT. 163–204.
- Tomanović, Smiljka – Stanojević, Dragan 2015. *Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opazanja, verovanja i nadanja*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung – Secons.
- Tomašević, Milivoje 1988. Raskorak mlade generacije i Saveza komunista. In: Aleksević, Jordan (szerk.): *Omladina i politika. Jugoslovenska omladina između političke apatije i autonomnog političkog subjektiviteta: Zbornik radova*. Marksistički centar za Dalmaciju. 265–275.
- Tordai Bence 2012. *A prekariátus fogalmáról*. PhD-disszertáció. Tézisterv. <http://www.academia.edu/8358321/> (2017. 02. 28.)
- Vukmirović, Dragan 2012. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. Starost i pol. Podaci po naseljima*. Beograd: Republički Zavod za Statistiku. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Starost%20i%20pol-Age%20and%20sex.pdf> (2016. 11. 02.)

